

From the Idea of God in Classical Metaphysics to Nietzsche's Alternative Design

Mahmoud Izadpanah

*PhD in Philosophy, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tebran, Iran.
mahmoodizadpanah1400@gmail.com*

Bijan Abdolkarimi (corresponding author)

*Associate Professor, Department of Philosophy, North Tebran Branch, Islamic Azad
University, Tebran, Iran. Abdolkarimi12@gmail.com*

Reza Davari Ardakani

Professor, Department of Philosophy, University of Tebran, Tebran, Iran. r-davari@sbiau.ac.ir

Babak Abbasi

*Assistant Professor, Department of Philosophy, Science and Research Branch, Islamic Azad
University, Tebran, Iran. babbaasi@gmail.com*

Abstract

Nietzsche believed that metaphysicians considered their beliefs to be true and gave their ideas an objective truth. Nietzsche claims that all human values and beliefs, including belief in God, arose from the perspective of the desire for power and in order to preserve and preserve human life and usefulness; Without being able to give an objective existence to these ideas. This is exactly where Nietzsche finds the Western metaphysics vulnerable, because the followers of this knowledge considered the personal truth according to their own interpretation, thus removing the role of preserving life from the attributes of God and turning it against themselves. . Nietzsche, on the other hand, analyzed the pragmatist basis of the idea of God and reconstructed it in the next step. This article tries to show the philosopher's plan for God by analyzing the history of metaphysics in Nietzsche's thought and its relation to the classical idea of God, as well as trying to design another human being in the world to come.

Keywords: God, Interpretation, Vision, Will to Power, Morality.

Type of Article: **Original Research**

Received date: **2021.10.13**

Accepted date: **2021.10.26**

DOI: [10.22034/jpiut.2021.48413.3012](https://doi.org/10.22034/jpiut.2021.48413.3012)

Journal ISSN (print): **2251-7960** ISSN (online): **2423-4419**

Journal Homepage: www.philosophy.tabrizu.ac.ir

Introduction

One of the most important critics of metaphysics in the contemporary period is Friedrich Nietzsche; In his view, metaphysicians consider their beliefs to be true and give them a real existence. Nietzsche, in contrast to this idea, considers the basis of all values, beliefs and concepts to be human. It seeks to clarify how the process of belief in God emerges among human beings. This analysis takes Nietzsche out of the realm of proving and denying God. Nietzsche proposes different perspectives because he argues that the values and beliefs are made by man, and claims that human beings have created the concept of God and believed in him from different perspectives based on the will to power, for example, his view is one. One of the paths in the emergence of belief in God has been that people have been thinking that every event is considered an action and every action is a consequence of desire and will, and wherever man has not been able to make his will the agent and doer, to know that he believes in a higher and transcendent will and considered it the ruler of the world; Nietzsche claims that this form of deification was due to the lack of human awareness of the concept of natural causation and natural laws; Elsewhere, he states that metaphysicians have come to believe that things of the highest value must have a high origin, and thus they believe in God. And appearance only indicates the degrees and levels that human beings have placed among the deeds, that is, here, too, it wants to prove that there is no truth outside of human productions. Therefore, it must be said that Nietzsche, by asking how the concept of God and belief in him appeared among human beings, wants to declare that belief in God is not a developmental aspect but a productive one, and according to its application to us, it also appeared when Nietzsche Nietzsche speaks of the death of God again seeks to clarify the fact that man causes the disappearance and death of belief in God, and here, he also tries to clarify what factors have led to the disappearance of the interpretation of God that has hitherto been referred to as the causes of God's death, that is, as belief in God was the product of man's will and need now. Also, with the elimination of the needs of believing in God and the fact that it is no longer effective, the belief in God has also disappeared. Slavery itself wants to be clear from the totality

of Nietzsche's thoughts if this kind of conception of God is incompatible with the superior type of man that has emerged today, and this superior type of man does not tolerate the existence of such a god. God is nothing but a human interpretation and can never be considered a final, pure and final interpretation because the desire for power, living conditions and new benefits always come; What Nietzsche opposed was the belief in a god who introduced himself as a "single interpretation."

We must say that this way of Nietzsche talking about God does not mean that belief in God is ruled out, because according to his claim, it is always possible to believe in God; The so-called divinity may manifest itself in other ways in future times; 2) In order to prevent the emergence of an absolute morality that does not take into account the benefit, harm, protection, desire and power of human beings, Nietzsche tries to make it clear that morality does not depend on the idea of God; According to him, moral values are focused more on the situation of the interests and desires of their creators, that is, they are not the heavenly voice, but the earthly versions of people who have thought of their own gain, loss, protection and desire for power. Accept human beings because it reduces or even denies the natural dignity of these institutions. has it ; According to Nietzsche's view, the entry of God into the realm of morality and the presentation of the image of the Merciful and the Compassionate of God, reduced him to a weak creature and eventually caused his death; Also, according to Nietzsche, the dependence on the God of morality causes the incapable and enslaved people to use God as a means to consider the sacred and absolute, and thus to rule their own attitudes, efforts and values. 4) Another fundamental point is that in Nietzsche's view, the concept and belief in God has emerged due to its application and since it is no longer effective, it has led to his death. According to him, believing in a final and final interpretation of God is not compatible with a pragmatic view of God, because believing in a single and final interpretation of God closes the way to other interpretations, explanations and practical aspects of believing in God. It is not in the interest of believing in God either, because the death of God is the result of believing in one God and believing in other gods as false.

References

- Deleuze, Jill (2013) *Nietzsche and Philosophy*, Trans. Leila KuchakManesh, Tehran: Kharazmi. (in Persian)
- Jaspers, Carl (2010) *Nietzsche and Christianity*, Trans. Ezatullah Fooladvand, Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)
- Heidegger (1979-1987) *Nietzsche*. Vols: 1-4, trans. David FarrelKrell, Harper & Row.
- Nietzsche, Friedrich (2012) *Sepideh Daman*. Trans. Ali Abdullahi. Tehran: Jami. (in Persian)
- Nietzsche, Friedrich (2011) *Beyond the Good and the Bad*. Trans. Dariush Ashouri. Tehran: Kharazmi (in Persian)

مجله علمی پژوهش‌های فلسفی دانشگاه تبریز

سال ۱۵ / شماره ۳۷ / زمستان ۱۴۰۰

از انگاره خدا در مابعدالطبیعه کلاسیک تا طرح جایگزین نیچه

محمود ایزدپناه

دکتری فلسفه، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

mahmoodizadpanah1400@gmail.com

بیژن عبدالکریمی (نویسنده مسئول)

دانشیار گروه فلسفه، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

abdolkarimi12@gmail.com

رضا داوری اردکانی

استاد گروه فلسفه، دانشگاه تهران، تهران، ایران. r-davari@srbiau.ac.ir

بابک عباسی

استادیار گروه فلسفه، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. babbaasi@gmail.com

چکیده

نیچه معتقد بود اهل مابعدالطبیعه، باورهای خود را راستین پنداشته و برای پندارهای خود حقیقتی عینی قائل‌اند. نیچه مدعی است همه ارزش‌ها و باورهای آدمی از جمله باور به خدا، از چشم‌انداز خواست قدرت و به‌منظور حفظ و صیانت از زندگی و سودمندی آدمی به‌وجود آمده است؛ بی‌آنکه بتوان برای این پندارها وجودی عینی قائل شد. این دقیقاً همان‌جایی است که نیچه مابعدالطبیعه غربی را آسیب‌پذیر می‌یابد زیرا متعاطیان این دانش، حقیقت فی‌نفسه‌ای را مطابق با تفسیر و برداشت خود در نظر گرفته و با این کار، نقش صیانت از زندگی را از کار ویژه‌های خداوند حذف کرده و آن را به ضد خود تبدیل کردند. نیچه در مقابل، بر مبنایی پراگماتیستی ایده خدا را تحلیل و در گامی بعد، بازسازی کرده است. این نوشتار تلاش دارد با نظر به تحلیل تاریخ متافیزیک در اندیشه نیچه و ارتباط آن با ایده کلاسیک خداوند و همچنین تلاش برای طراحی دیگرگونه انسانی در جهان آینده، طرح این فیلسوف در باب خداوند را نشان دهد.

کلیدواژه‌ها: خدا، تفسیر، چشم انداز، خواست قدرت، اخلاق.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۷/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۸/۴

مقدمه

یکی از مهمترین منتقدان مابعدالطبیعه در دوره معاصر، فریدریش نیچه فیلسوف آلمانی است. او بر این باور بود که متعاطیان مابعدالطبیعه باورهای خود را راستین پنداشته و برای آنها وجودی واقعی قائل اند (نیچه، ۱۳۸۰: ۳۲۸). به عقیده وی، مبنای همه باورها و ارزش‌های مورد نظر فیلسوفان و دیگر افرادی که فاهمه بشری را ساخته و ارزش‌های خود ساخته را استعلایی و برین خوانده‌اند، زمینی است زیرا در واقع حفظ و صیانت از زندگی و رسیدن به سودمندی بر پایه خواست قدرت، اساس همه باورها، مکاتب و ارزش‌های انسانی است و نه بیشتر (همو، ۱۳۸۶: ۱۳). بر همین اساس، نیچه به جای این پرسش که «آیا خدایی هست یا نیست؟» به دنبال فرایند پدیدار شدن باور به خدا در میان آدمیان است. او دلایلی را پیش می‌کشد تا نشان دهد باور به خدا محصول فرعی خواست قدرت و سودمندی است. این تحلیل، نیچه را از دایره اثبات یا انکار خدا خارج می‌کند زیرا به عقیده وی، همواره در مقابل منکرین خدا، ادعای ارائه دلایلی بهتر برای اثبات خدا توسط معتقدین وجود دارد. او بر کنار از دعوی تاریخی مؤمنین و ملحدین به دنبال پاسخ این پرسش است که اساساً چگونه ایمان به اینکه خدایی هست پدید آمد؟ (همو، ۱۳۸۰: ۱۰۶). اجازه دهید این ادعای نیچه مبنی بر اینکه انگاره خدا از طبیعت و شرایط انسانی ناشی شده است و حاصل یک فهم سوژکتیو و پراگماتیستی است را با تفصیل بیشتری بررسی کنیم.

پیدایش باور به خدا

به عقیده نیچه، یکی از مسیرهای پیدایش باور به خدا، اراده‌ای است که پس پشت تمامی کارها و افعال و رویدادها در نظر می‌گیریم. بدین نحو که معتقدیم هر رویدادی به چشم ما، کرده‌ای به حساب می‌آید و هر کرده‌ای، پی‌آمد خواستی و اراده‌ای. این استدلال در واقع نوعی بشرانگاری توسعه یافته است بدین نحو که چون اراده خود را عامل و فاعل کارهایمان دانسته‌ایم، در مورد رویدادهای بزرگ طبیعی نیز به اراده برتر و متعالی‌ای که حاکم بر جهان است رسیده‌ایم (همو، ۱۳۸۶: ۷۰-۶۹). طبق این انگیزه روانشناختی «کسی که نتواند اراده خود را در چیزی بنشانند دست کم معنایی را در آن می‌نشانند یعنی ایمان می‌آورد که هم‌اکنون اراده‌ای در کار است» (همان: ۲۵). مثلاً هر جا که نتواند اراده آزاد خود را در احساس‌های خوش و ناخوش خود بیابد، به مجموعه‌ای از قدرت‌های متافیزیکی از جمله خدا معتقد می‌شود؛ آنها «در تفکر مابعدالطبیعی با توجه به باوری

که به اراده آزاد دارند بسیاری از حالات خوشی و ناخوشی را که نمی‌توانند مبنایی برای آنها در اراده آزاد خودشان ببینند آنها را به اراده آزاد خارج از خودشان یعنی خدا، در ارتباط با اطاعت یا عدم اطاعت از قوانین منتسب می‌کردند» (همان: ۷۳).

نیچه در نقد این برهان مدعی است اولاً آنچه در ما کارساز است ساختار فیزیولوژیکی ما است و لذا همه خوشی‌ها و ناخوشی‌های آدمی، پایه فیزیولوژیکی دارند (همان: ۷۴) و لذا علت آنکه عده‌ای جهان را همچون کرده‌ای به یک کننده به نام خدا ربط می‌دهند ناشی از ناآگاهی آنها از علل طبیعی است. همچنین عدم آگاهی از اینکه چیزی نیست که در مورد ما داوری کند و ما را مورد اندازه‌گیری، سنجش و محکومیت قرار دهد، سبب می‌شود که حالات و احساسات خوش و ناخوش‌مان را به یک قدرت متافیزیکی مرتبط بدانیم (همان: ۷۶). به عقیده نیچه، انسان، بنا به وجهی پراگماتیکی به خدا قائل شده است. آدمی در دوره‌ای هیچ اطلاعی از قوانین طبیعت نداشت و مفهوم علیت طبیعی برای او مطرح نبوده و تمامی حوادث، بیماری‌ها و مرگ را حاصل تأثیرات جادویی می‌دانست. مثلاً اگر شخصی با کمان تیری می‌انداخت، در این فعل پیوسته دست و نیرویی غیرعقلانی جستجو می‌کردند و اگر کسی به زمین می‌افتاد آنرا ضربتی از نیزه‌های خدایی می‌دانستند. بر همین اساس آئین‌هایی برای تسلط بر ارواح طبیعت پدید آمد و مناسک متعددی ذیل آئین‌های دینی تعریف شد تا طبیعت را به نفع انسان تغییر دهند (همو، ۱۳۸۴: ب: ۱۱۴-۱۱۱).

به عقیده نیچه، فهم فیزیولوژیک احساسات آدمی می‌توانست از ابتدا جلوی بسیاری از نظام‌های متافیزیکی و الهیاتی را بگیرد. آدمی برای نجات از احساس‌های ناخوشی که به نوعی احساس گناه هم‌گره خورده‌اند، بجای آنکه منشأ این احساس‌ها را در فیزیولوژی بدن خود جستجو کند، در بعدی غیرفیزیولوژیک، یعنی در روح و روان جستجو می‌کرد و لذا برای نجات از احساس گناه ناشی از این وجدان معذب، به امری مسلط بر روان‌ها به نام خدا متوسل می‌شد تا چنین نتیجه بگیرد که «خدا مرا بخشیده است» (همو، ۱۳۹۲ الف: ۱۹۰). بنیاد همه این کوشش‌ها و تقلاها، طلب آرامش و صلح است. در واقع سائقه اصلی آدمی در طراحی نظام‌های مابعدالطبیعی رسیدن به آرامشی حقیقی و بادوام است؛ آرامشی که حصول آن در برخی از نظام‌های الهیاتی به بعد از مرگ هم موکول شده است؛

«اینکه ما هر رویدادی را کرده‌ای دانسته‌ایم و جهان را همچون یک رویداد،

کرده‌ای دانسته‌ایم و به خدا به عنوان علت آن معنقد شده‌ایم ناشی از این است که

وقتی ما علت همه چیز را بدانیم یعنی از چیزی ناشناخته به چیزی شناخته برویم ما را سبک می‌کند، آرامش می‌بخشد، خوشنود می‌کند و بالاتر از همه به ما احساس قدرت می‌دهد. پس در اینجا ما به دنبال گونه‌ای علت هستیم علتی که آرامش‌بخش، رهایی‌بخش و سبک‌کننده باشد و اینکه در پی دیگر علت‌ها و ریشه‌یابی‌ها نیستیم ناشی از همین است» (همان).

نیچه این میل را به‌گونه دیگری هم تقریر کرده است:

«مهم‌ترین کار در نگاه مردم این است که به نگاه و دید خاصی نسبت به خدا، جهان، صلح و سازش در جهان برسیم که بیشترین آسایش را برای ما به همراه داشته باشد» (همو، ۱۳۹۰: ۷۴-۷۳).

درنار سائقه طبیعی میل، برای نیچه، عادت‌وارگی نیز دلیل دیگری برای استمرار این جریان در طول تاریخ بوده است: چون «هر رویدادی به دنبال یک رویداد دیگر بوده در اینجا ما ناتوان هستیم وقایع را به‌گونه‌ای دیگر دآوری کنیم» (همو، ۱۳۹۲ الف: ۴۲۲). از این زمینه‌های طبیعی که بگذریم باید ببینیم در بطن خود اندیشه مابعدالطبیعی چه چیزهایی عامل بقاء و حیات مستمر مابعدالطبیعه و اندیشه الهیاتی بوده است.

مفروضات مابعدالطبیعه

به عقیده نیچه، متعاطیان مابعدالطبیعه همواره فرض را بر این داشته‌اند که چیزهایی که از والاترین ارزش‌ها برخوردارند باید خاستگاه‌های خاصی هم داشته باشند. از آنجا که جهان ماده جهان بیماری‌ها و نقص‌ها و ضعف‌ها است طبیعی است که خاستگاه چنان چیزهایی نمی‌تواند در جهان مادی و طبیعی باشد. به این معنا، بنیاد آن‌ها باید در بطن وجود پایدار، یعنی در خدای ناپیدا و در شیء فی‌نفسه باشد (همو، ۱۳۹۰: ۲۸-۲۹). نیچه در مقابل مدعی است در چارچوب نظام مابعدالطبیعی، بین راست و دروغ، تضاد اساسی‌ای وجود ندارد. مراتب میان نموده‌ها نه امری عینی، بلکه ناشی از تصمیم ما برای سلسله مراتبی دیدن آن‌ها است. پس آنچه تحت عنوان حقیقت و نمود مطرح شده است تنها درجات و مراتبی است که انسان‌ها میان نموده‌ها قائل شده‌اند و واقعاً تضادی اساسی در میان نیست (همان: ۷۴). زیرا اولاً نادرستی یک حکم به هیچ وجه موجب رد آن

نمی‌شود بلکه آنچه مهم است این است که باید دید آن حکم تا چه حد پیش برنده زندگی، نگهدارنده زندگی و نگه دارنده هستی نوع است و چه بسا آنچه نادرست‌ترین حکم‌ها خوانده شده است، ضروری‌ترین چیزها برای هستی ما باشد (همان: ۳۱-۳۰). بر این اساس، همه ارزش‌ها از چشم‌انداز زندگی ناشی شده‌اند و انسان‌ها، ویژگی‌ها و رفتارهایی که برای زندگی‌شان مفید و ضروری بوده را ارزشمند لحاظ کرده‌اند. دقیقاً بر اساس همین وجه پراگماتیکی برای حفظ زندگی است که آدمیان به وجود خدا قائل شده‌اند.

علاوه بر مورد فوق، بسیاری از کسان و از جمله فلاسفه به ثبات عالم پدیدار رأی داده و لذا تثبیت و تضمین این عالم را نتیجه تدبیر پروردگاری دانا دانسته‌اند. آنها زندگی و عالم پدیدار را همچون تصویری ثابت می‌بینند و وظیفه آدمی را تبیین صحیح این ثبات می‌دانند؛ تبیینی که در نهایت به آفریننده آن می‌رسد یعنی به شیء فی‌نفسه‌ای که علت کافی تمام پدیدارهاست (همو، ۱۳۸۴ ب: ۳۷). برخلاف این، نیچه معتقد است زندگی و جهان پدیدار به تدریج شکل گرفته و حتی هنوز هم در حال شکل‌گیری است و لذا فاقد بُعدی ثابت است تا بتوان برای آن پدیدآورنده‌ای را در نظر گرفت و یا رد کرد. علاوه بر این، این خود ما هستیم که به این عالم رنگ بخشیده‌ایم یعنی خود انسانی، پدیدارها را پدیدار ساخته و اندیشه‌هایی را به تمامی قلمروها سرایت داده است (همان، ص ۳۷). از آنجا که ما همواره به تفسیر کردن و معنا دادن به جهان مشغولیم، لذا باید هستی را در وضعیت همواره در حال «شدن» فرض کرد:

«صیروت، دریافت بنیادین نیچه از هستی است. ... نزد نیچه، هستی ایستمند و ساکن که در مورد آن بتوان گفت هست، وجود ندارد» (یاسپرس، ۱۳۸۷: ۵۵۲).

نکته دیگر اینکه فیلسوفان در نتیجه اراده معطوف به قدرت و همچنین تباهی زندگی مستمر، به خدا ایمان آورده‌اند. نیچه رابطه «خواست قدرت» و باور به خدا را از دو جهت مورد بررسی قرار داده است: اول آنکه باور به خدا می‌تواند نتیجه خواست قدرت در فلاسفه و کشیشان باشد و دوم اینکه می‌تواند نتیجه خواست قدرت در بردگان باشد. اما اراده قدرت نزد فیلسوفان چگونه به باور به خدا منجر شده است؟ نیچه ضمن تشریح این رابطه، روی دیگر سکه را نیز، یعنی تحمیل باور به خدا به دیگران، برای رسیدن به خواسته‌های خویش را نیز تشریح کرده است. به گفته وی، از آنجا که در ابتدا اندیشه‌گری، ستیزه‌گر دانسته می‌شد لذا اندیشه‌گری با سیمایی نقاب زده، و با

چهره‌ای گرفته پدیدار شد. به همین خاطر اهل اندیشه مجبور بودند در دل دیگران ترس ایجاد کنند تا مردم از آن‌ها بترسند و در عین ترس، آن‌ها را بزرگ دارند. بر این اساس خود را در نقاب‌ها و پوشش‌هایی نظیر کاهن، جادوگر، پیشگو و مرد دین درمی‌آوردند تا بتوانند زندگی کنند(نیچه، ۱۳۹۲: ب: ۱۵۰-۱۴۹).

به عقیده نیچه، فیلسوفان با انگیزه‌های درونی کشیشانه، خواهان رهبری بشرند. بر همین اساس وانمود می‌کنند سیر و جریان پدیده‌های طبیعی و حتی پدیده‌های فوق‌طبیعی در اختیار آنهاست. آن‌ها به مردم چنان القاء می‌کنند که می‌توانند آثار و عواقبی را، نه از طریق تجربه و یا فرزاندگی خود، بلکه به مدد وحی و سخت‌ترین آزمون‌ها پدید آورند(همو، ۱۳۹۲ الف: ۱۳۴). آن‌ها برای این کار، واقعیت را می‌کشند و آن را به شکل مفهومی درآورده و مفهوم را بر جای واقعیت می‌نشانند. با اهمیت یافتن مفهوم، «هست» جای «شوند» را می‌گیرد و آن را بی‌اعتبار می‌کند و به «ناشوند» میدان می‌دهد و برای آن جای و جایگاهی ویژه در نظر می‌گیرد(همو، ۱۳۸۶: ۴۵).

روی دیگر این ماجرا، زندگی توده‌وار آدمی در طول تاریخ و ذیل ذعامت فرماندهی مقتدر است. بشر از روزگاران قدیم در قالب گروه‌ها، خویشاوندان، جماعت‌ها، قبیله‌ها، ملت‌ها، دولت‌ها و کلیساها و در کنار اندک شمار فرماندهان زندگی کرده و از آن‌ها اطاعت کرده است تا بتواند به زندگی خود ادامه دهد. این رویه آنقدر طولانی شده است که نیاز به فرمانبری، فطری بشر شده است. اصل بنیادین این سائقه چنین است: «تو باید بی‌چون و چرا چنین کنی». اینجاست که با توجه به وضعیت پیش آمده هر انسانی و بر اساس درجه توانایی و درجه بی‌تابی و هیجان خود، چیزهایی را از جانب دستوردهنده‌ها مانند پدر و مادر، آموزگار، قانون، پیشداوری‌های طبقه‌ای، افکار عمومی، کلیسا، خدا و غیره پذیرفته است(همو، ۱۳۹۲ الف: ۱۵۰). نیچه همچنین از توجه به نیاکان به‌عنوان مبنای اطاعت و فرمانبری و به تبع آن، از باور به خدا یاد می‌کند؛ وی مدعی است نسل‌های زنده همواره در برابر نسل‌های پیشین به ویژه در برابر نسل آغازین (بنیانگذاران قوم)، خود را مدیون می‌دیده و این را به‌نحو مسلم پذیرفته است که تنها با فداکاری و کوشش‌های نیاکان، این قومیت و دین برقرار شده است؛ بدین‌سان آدمی بر گرده خود، دینی را می‌بیند که به‌مدد همان نیاکان پیوسته بزرگ و بزرگ‌تر می‌شود چرا که پیشینیان با زندگانی پایدار خود، همچون ارواح نیرومند، بهره‌ها و مایه‌های تازه‌ای به قوم خود می‌رسانند. پس قربانی کردن، رسم‌ها و آئین‌ها در حکم یادگارهای نیاکان عمل می‌کنند هرچند همواره این شک را پیش می‌کشند که آیا با مناسک انجام شده، دین

نیاکان واقعاً ادا شد یا نه؟ این شک پا برجا می‌ماند و افزوده می‌شود تا آنکه به یک قربانی تمام عیار بینجامد؛ قربانی کردن چیزی بزرگ برای بازپرداخت به بستانکار. اما ماجرا به همینجا ختم نمی‌شود زیرا به مرور زمان ترس از نیاکان و قدرت آن‌ها و آگاهی به بدهکاری به آن‌ها بالا می‌گیرد و به تدریج نیاکان مذکور تا مقام خدایی ارتقاء یافته و الوهیت می‌یابند. چه بسا خاستگاه خدایان همین باشد؛ خاستگاهی از دل ترس (همو، ۱۳۹۲: ب: ۱۱۴-۱۱۳).

به عقیده نیچه، این را هم نباید فراموش کرد که بدبینان مسیحی و فلاسفه تلاش کرده‌اند تمامی امور طبیعی را برای انسان ناپسند و گناه معرفی کنند و با کفر دانستن آن‌ها، انسان را به جنگ و مبارزه با خود وارد کرده‌اند؛ عملی که باعث هراسان شدن وی شده و او را از خود نامطمئن و فاقد اعتماد ساخته است. جدال آدمی با خویشتن، او را به موجودی پلید و گناهکار تبدیل کرده و احساس ناخوشایندی در او پدید آورده است. این احساس ناخوشایند او را به نیاز به رستگاری متمایل کرده است. اینجاست که خود را برای رفع این مشکلات به قدرت‌های مابعدالطبیعی نیازمند می‌بیند (همو، ۱۳۸۴: ب: ۱۳۶-۱۳۳).

نیچه همچنین برای نشان دادن عوامل پیدایش نیاز به رستگاری و به تبع آن باور به خدا معتقد است انسان در جریان آگاهی از اعمالی که ژرف معرفی شده‌اند بدان‌ها گرایش یافته و آن‌ها را غیرقابل تغییر می‌انگارد. مثلاً هر فردی با علاقه و آرزوی فراوان می‌کوشد به شیوه‌ای رفتار کند که در نظر عامه، والاترین و متعالی‌ترین شیوه رفتار است؛ مثلاً از خودگذشتگی داشته باشد. اما چون این علاقه و آرزو برآورده نمی‌شود دچار نوعی نارضایتی شده و کم‌کم بر این نارضایتی افزوده می‌شود. در نهایت، نارضایتی ژرفی پدید می‌آید که رفع آن نیازمند طبیعی حاذق است تا بتواند خود با کسی که قادر به انجام ایثار و از خودگذشتگی است، مقایسه کند (همان: ۱۲۵-۱۲۴). در اینجا نیز طبق نظر نیچه، باور به خدا در یک فهم پراگماتیکی و به‌منظور رفع نیازمندی‌ها شکل گرفته است. طبیعی است وقتی نیازهای آدمی تغییر کند و نیازهای قدیمی دوام نیابند، باور به خدا نیز موضوعیت نخواهد داشت می‌توان از «مرگ خدا» سخن گفت.

مرگ خدا

اگر باور به خدا محصول خواست و نیاز آدمی باشد، آنگاه با کنار رفتن نیازهای پیشین می‌توان انتظار داشت باور به خدا هم کنار برود. بر این اساس، نیچه تاریخ را به دو دوره نیاز به باور خدا و

دوره بی‌نیازی از این ایده تقسیم کرده است. به گفته وی، حیات انسان، ادوار تاریخی گوناگونی را پشت سر گذاشته است؛ دوره الوهیت یکی از این ادوار تاریخی است. در دوره الوهیت، مرکز فرهنگ بشری، ایمان و باور به وجود خدا بود. در این دوره، انسان مقدرات خود را به خدا می‌سپرد. اما اکنون ایمان به خدای مسیحیت، توجیه خود را از دست داده است و تبیین حوادث عالم با توسل به خدا انجام نمی‌شود (نیچه، ۱۳۹۲ ج: ۱۹۳).

نیچه با تعبیری گوناگون، مرگ خدا را مطرح کرده است: «خدای پیری که روزگاری همه جهان به او ایمان داشت دیگر وجود ندارد» (همان: ۳۵۶)؛ «بگذار خدا برود ... او در گذشته است ... تو نیز می‌دانی که او که بود و می‌دانی که او در چه راه‌های شگفتی گام می‌زد» (همان: ۲۷۹). آنچه در موضوع پیدایش باور به خدا و نیز «مرگ خدا» حائز اهمیت است عامل بودن و فاعل بودن آدمی است. بدین نحو که «در دوره‌ای انسان، همه مقدرات خود را به خدا می‌سپرد» اکنون «مقدرات زندگی خود را خود او بر عهده گرفته است» (همان: ۱۹۳). یا اینکه «انسان خدا را خلق کرد» (همان: ۴۳). و اینکه «خدا مرد؛ ما او را کشتیم» (همان: ۱۹۳). باید توجه داشت که نباید اعلام مرگ خدا توسط انسان را به معنای الحاد نیچه تفسیر کرد.

چرایی مرگ خدا

نیچه جهان را دروغین و بی‌رحمانه و مابعدالطبیعه، مذهب، اخلاق و علم را ابزارهایی می‌دانست که انسان آن‌ها را برای تحمل زندگی ساخته است. به عقیده وی، مابعدالطبیعه قدیم و بطور کلی اندیشه الوهیت، دیگر قابل اتکاء نیست. به زعم وی، اگر باور به خدا نتیجه سنجشگری انسان است، بر اساس نوع دیگری از سنجشگری می‌توان آن باور را کنار نهاد و به این نتیجه رسید که «نبودن خدا، بهتر است و اینکه انسان خودش، سرنوشت خودش را بیافریند بهتر است» (همو، ۱۳۹۳ ب: ۳۶۰). به گفته وی، خدای قدیم مانع خودآیینی انسان جدید و آزادی او است از اینرو «خدایی که همه چیز را می‌دید از جمله انسان را! چنین خدایی می‌بایست بمیرد! انسان تاب آن را نداشت که چنین شاهدهی زنده بماند» (همان: ۲۸۵-۲۸۶). به‌دیگر سخن «طبق ادعای کتب مقدس، خدا دارای علم و قدرت نامتناهی است و تمام زوایای زندگی انسان را زیر نظر دارد و برای انسان، مجال تصمیم‌گیری باقی نمی‌گذارد و انسان را برای بندگی خود می‌خواهد؛ این چنین خدایی با ظهور نوعی برتر از انسان سازگار نبوده و دیگر تاب اینکه موجود باشد را نداشت» (همان: ۳۶۷).

بنا به این ادعا می‌توان فهمید که چرا نیچه مرگ خدا را به نفع انسان جدید اعلام می‌کند. به عقیده وی، علم و قدرت نامتناهی و مطلقه خداوند و حاکمیت بی‌چون و چرای او، تمام لحظات زندگی انسان را زیر نظر دارد. از همین‌رو چنین خدایی باید بمیرد زیرا انسان تاب تحمل چنین موجودی را ندارد: «انسان نمی‌توانست تاب کسی را داشته باشد که او را می‌دید، که همیشه او را می‌دید و لابه‌لای او را و اینچنین از این شاهد، انتقام گرفت» (همان: ۲۹۳). نیچه در همین کتاب محتوای فوق را بیان داشته است: «همانا شور اراده‌ام پی فرزندآوری و شدن است؛ در دانایی‌ام، خواست فرزندآوری است، این خواست، مرا از خدا و خدایان دور می‌کند» (همان: ۱۰۰). نتیجه آنکه «نبودن خدا بهتر است، سرنوشت خود را خود انسان بیافریند بهتر است؛ خود انسان، خدا باشد بهتر است؛ کسانی که به سمت و سوی بی‌خدایی کشانده می‌شوند نشانگر این است که خود، خدا می‌باشند» (همان: ۳۶۰). و آخر الامر اینکه «نبودن خدا به! خود سرنوشت خود را آفریدن به! ... خود، خدا بودن به!» (همان: ۲۸۰).

اگر آن‌گونه که نیچه بیان داشته است، همه باورهای انسان در جهت صیانت از زندگی پدید آمده‌اند، پس اعلام مرگ خدا توسط نیچه بدان معنا است که انگاره خدا نقش صیانت از زندگی را از دست داده و به ضد آن مبدل شده است؛

«مفهوم خدا بزرگترین انکاری بوده که تاکنون نسبت به هستی انجام شده است
به این دلیل ما خدا را انکار می‌کنیم» (کاپلستون، ۱۳۷۱: ۱۹۳).

بنیاد اصلی این انکار، همچون رویکردهای پیشین، انگیزه‌ای پراگماتیکی است بدین معنا که چون بشر جدید، باور به خدا را به حال خود مضر یافته است، باور به او را رها می‌کند. نباید فراموش کرد که مراد از مرگ خدا در نگاه نیچه، به معنای مخالفت قطعی با خدا نیست. نیچه از مرگ خدایی سخن می‌گوید که به فساد انجامیده است. در نگاه او، خدا باوری یهودی - مسیحی با نسبت دادن ارزش زندگی به جهانی دیگر و سلب ارزش از زندگی این جهانی، خود را با خرد خودبنیاد مدرن در تقابل قرار داده است زیرا چنین خدایی «با زندگی دشمن است» (همان: ۱۹۱).

رهایی اخلاق از خدا

اگر چنین باشد لازم است اخلاق دیگری، متفاوت از اخلاق مسیحی مخالف زندگی نوشت. نیچه با این کار، خواهان بازگرداندن اخلاق به جایگاهی است که بدان تعلق دارد (نیچه، ۱۳۹۲: ۲۵۰).

به عقیده وی، اخلاق موجود، بیش از همه معطوف به اوضاع و احوال دست‌اندرکاران و نگارندگان آن و منافع و تمایلات آن‌ها است (همو، ۱۳۹۲ الف: ۲۵۹). طبق این ادا، حسن و قبح‌ها نه ندای آسمانی بلکه نسخه‌های زمینی آدمیانی است که به نفع و ضرر و صیانت و میل و قدرت خود می‌اندیشیده‌اند (همو، ۱۳۹۳ ب: ۷۲-۷۱). اشکال آنجا است که این کسان، برای حاکم ساختن ارزش‌های موردنظر خود، خداوند را به‌عنوان ضامن اخلاقی بی‌قیدوشرط یعنی به‌عنوان امر بی‌چون و چرا به میان آورده‌اند؛ بی‌آنکه خداوند در این میان نقشی در تدوین ارزش‌های اخلاقی داشته باشد (همو، ۱۳۹۲ الف: ۳۳۲). در اینجا خداوند وسیله سرکوب نیرومندان و مقتدران در برابر خواسته‌های بنیانگذاران اخلاق است (همان).

اما وقتی اخلاق به‌عنوان امری الهی قلمداد شود، ضرورتاً پیامدها و نتایج منفی‌ای به همراه خود می‌آورد. یکی از بزرگترین این نتایج، حذف شیوه‌های زندگی متنوع آدمیان به نفع یک یا چند شیوه زندگی مشخص است (همان: ۲۸۸-۲۸۷). این تحمیل دیگرخواسته بشری، نیروی آفرینشگری انسان را از کار می‌اندازد و صیانت نفس را مضمحل می‌کند (همان: ۲۲۲). با چنین اتفاقی، آدمی احساس گناه کرده و شکنجه خویش را به اوج می‌رساند و رویاروی غرایز حیوانی خویش قرار می‌گیرد و آن‌ها را صورتی از گناه در برابر خدا معنا می‌کند (همو، ۱۳۸۲ ب: ۱۱۷).

از این تحلیل‌ها می‌توان دریافت که نقد نیچه از انگاره خدا، در اصل با هدف نجات اخلاق انجام شده است زیرا او به‌دنبال معرفی اخلاقی است که وسیله و ابزار انسان باشد و نه همچون دستوری از جانب خدا بر انسان تا از زندگی و غرایز افراد و اصناف خاصی حمایت کند و دیگر گونه‌ها را غیراخلاقی بداند. از همین رو می‌گوید «پس از مرگ خدا، برقرار کردن میراث خداوندی دیگر، محلی از اعراب ندارد و گریزی از این نیست که میراث او همراه او به خاک سپرده شود» (همو، ۱۳۹۲ الف: ۲۲۶). زیرا «باور به خدایی نادیدنی، بی‌نقص و لایتغیر حتی اگر زنده هم باشد چیزی جز نفی جهان متغیری که زیستگاه آدمی است و ذبح آن به پای شکوه قصر آسمانی خداوند، ثمر دیگری ندارد پس باید گامی باژگونه برداشت» (همو، ۱۳۸۶: ۳۵).

دلوز با برجسته کردن نقش زرتشت و ابرانشان نیچه که نمادهایی از انسان‌های قدرتمند آتی هستند، مدعی است نیچه خدایی را محکوم به مرگ می‌کند که فرض وجود او دستاویزی برای انسان‌های زبون و بیچاره است تا ضعف و حقارت خود را در پس او پنهان کنند (دلوز، ۱۳۹۰: ۱۵۴). چرا که «خدا به جای اینکه دگرگونی یا آری‌گویی جاوید به زندگانی باشد به مقام متناقض

زندگانی تنزل کرده است! در وجود خدا دشمنی نسبت به زندگانی، طبیعت و نیروی خواست زندگانی تجلی کرد! و به دستوری برای هر نوع بهتان به «این جهان» و دروغ درباره «آن جهان» بدل شد. در وجود وی، نیستی، الوهیت یافت و خواست نیستی تقدیس شد» (نیچه، ۱۳۹۳ الف: ۱۸).

رهایی خدا از اخلاق

روی دیگر سکه وابستگی اخلاق به ایده خدا، وابستگی ایده خدا به اخلاق است. نیچه معتقد است:

«مذاهب در اثر باور اخلاقی ویران می‌گردند. خدای اخلاق مسیحی قابل دفاع نیست. بی‌خدایی از همین جا برمی‌آید، گویا هیچ نوع خدای دیگری نمی‌تواند در کار باشد» (همو، ۱۳۹۲ الف: ۱۴۱).

به زعم نیچه، ورود خدا به حوزه اخلاق و عرضه تصویری رحمان و رحیم از او، وی را به موجودی ضعیف تقلیل داد و در نهایت سبب مرگ او شد (همو، ۱۳۹۳ ب: ۱۱۶). طبق نظر نیچه، افراد ناتوان و برده برای پیروزی بر قدرتمندان، از خداوند وسیله‌ای برای نیل به اهدافشان ساختند و تمامی کوشش‌ها و کوشش‌هایی که آن‌ها را به بهترین شکل ممکن به مطلوبشان می‌رساند، مقدس و محترم شمردند. آن‌ها احساس‌های برخاسته از ناتوانی، تهیدستی و ناشادی را در این جهان تمجید کرده و جبران آن‌ها را به جهانی دیگر حواله دادند؛ پاداشی که البته نیل بدان مستلزم قبولی در آزمون الهی است (همو، ۱۳۹۲ الف: ۲۴۷).

این گونه ضعیف از بشر برای پیروزی بر زورمندان و قدرتمندان، خود را به وسیله دفاعی الوهی مجهز ساخته و در راستای تشدید شهادت در این پیکار، دیگران را نیز به این ایمان ترغیب کرده است. اینان جنگ خود را جنگ خداوند اعلام داشته و پیروزی خود را پیروزی خداوند محسوب می‌کنند. از همین رو است که فتوای جنگ‌های دینی و الهی را صادر می‌کنند. طبیعی است زورمندان و قدرتمندان نیز قافیه را باخته و وسایل نیرومند خود را کنار گذاشته و ناتوان شده‌اند (همان: ۲۸۱-۲۷۹).

در مقابل این رخداد تاریخی، نیچه خواهان رهایی خداوند از بندهای اخلاق ضعیفانی است که برای طراحی نظام فکری خود به فیلسوفان متوسل شده‌اند؛ «باید خودپسندی فلاسفه و برداشتی که از خدا داشته‌اند مورد سرزنش قرار گیرد، انگار خدا لازم بود تا آنجا که می‌شد به آنان شباهت یابد» (همان: ۷۶۸). علاج چاره در جداسازی خدا از اخلاق است:

«باید خداوند را از اخلاق رها سازیم زیرا خداوند تمام ضد و نقیض‌های زندگی را در آغوش خودش می‌پذیرد. ... خداوند همچون فراسو و برفراز اخلاق یعنی بر فراز نیک و بد ایستاده است» (همان: ۷۶۷).

برای این کار باید نیکی متعالی را از مفهوم خدا حذف کرد زیرا این در خور خدا نیست (همان: ۷۶۸). به عقیده نیچه، اخلاقی‌سازی خدا حتی در زمانهٔ اخیر خطایی است که باید زدوده شود:

«از جهانی که ما می‌شناسیم یک خدای بشردوست نمی‌تواند به اثبات برسد در صورتی که بشر در روزگار اخیر و اکنون به خدای خود چسبیده‌اند و جهانی را طرح‌ریزی کرده‌اند که ما نمی‌شناسیم. انسان روزگار اخیر قدرت ایده‌آل‌سازی خود را نسبت به خدا به کار گرفته است و خدا را هر چه بیشتر اخلاقی ساخته است ولی باید گفت هیچ چیز پسندیده‌ای در آن نیست» (همان: ۷۶۷).

اینکه هیچ چیز پسندیده‌ای در آن نیست برای نیچه بدان معنا است که او اخلاق را ابزار و وسیله‌ای در خدمت بشر می‌داند که البته صورتی الوهی یافته است و از سوی دیگر، چنین رویکردی خدا را از جایگاهش انداخته است. اساساً «برپا کردن آرمان، هزینه‌هایی دارد، ممکن است واقعیت بد فهمیده شود، ممکن است دروغ‌هایی تقدس یابد، ممکن است وجدان پریشان شود؛ ممکن است خدا قربانی شود» (نیچه، ۱۳۹۲: ب: ۱۲۱).

به عقیده هیدگر، مراد از مرگ خدا، خدای اخلاقی است؛ خدایی که قداست را در او می‌جوییم و از او دادخواهی می‌کنیم؛ خدایی که پشتوانه نظام اخلاقی است (Hiedegger, v.2: 66). نیچه خود این مضمون را چنین بیان داشته است:

«خدا مرده است بخاطر حماقت مخلوقاتش، این حماقت عبارت بوده است از اینکه انسان خداوند را با تصویر خود آفریده است» (نیچه، ۱۳۸۲: ۱۲۷).

نظر نهایی نیچه در باب خدا

در ارزیابی نهایی دیدگاه نیچه در باب انگاره خدا چند نکته را باید مورد توجه قرار داد؛ اول اینکه به عقیده نیچه، حقیقت صرفاً تفسیر و برداشتی انسانی از پدیده‌ها است و نه بیشتر: «حقایق مسلم، درست همان چیزی است که وجود ندارند. ما تنها با تعابیر روبرویم» (همو، ۱۳۹۲ الف: ۳۶۷). گویی

در اینجا ما همواره با فنومن‌ها سروکار داریم و نه با نومن‌ها. لذا از آنچه مورد تفسیر است نمی‌توان به خود چیزها رسید، خاصه اینکه تفسیرهای ما همواره از خواست قدرت و تمنای زندگی و سودمندی‌های ما تغذیه می‌شود. ایده‌ خداوند نیز همین‌گونه است. آدمی از آنچه خوب، عقلانی، قدرتمند و ارزشمند به نظر می‌رسد، موجودی فوق‌بشری که مبدأ و فی‌نفسه است را قالب‌ریزی کرده و چنان وانمود کرده که چنان موجودی، «در خود» و خالق همه موجودات است (همان: ۲۰۷).

نکته اینجا است که اگر باور آدمی درباب خداوند مخلوق خود آدمی است، پس هیچ‌گاه نباید یک تفسیر، نهایی تلقی شود. این بدین معنا است که وقتی نیچه از «مرگ خدا» سخن می‌گوید با تفسیری از باور به خدا مخالفت می‌کند که خود را «تک تفسیر» معرفی و حاکم کرده است. این مرگ، مرگ تفسیری را اعلام می‌کند که به جنگ با زندگی رفته است. نیچه معتقد است روزگاری بشر با خلق خدایان گوناگون، اراده خویش را تثبیت می‌کرد ولی اعتقاد به خدای یکتا، چنین فرصتی را از انسان گرفت:

«... تک خدایی به‌عنوان نتیجه جزمی اندیشه انسان معمولی، یعنی اعتقاد به خدای معمولی که جز او بقیه خدایان دروغین‌اند شاید تا به امروز بزرگترین خطر بشریت بوده است» (نیچه، ۱۳۹۲ ج: ۲۰۵).

نیچه با حالتی تراژیک اعلام این خدا را چنین تقریر کرده است:

«ناخدایانه‌ترین کلام از دهان خدایی برآمد که: خدا یکی است. در پیشگاه من، تو را خدایی دیگر نباید! این خدای ترشروی حسود اینگونه خود را از یاد برد» (همو، ۱۳۹۳ ب: ۲۷۴).

این عبارت بدین معنا است که برخلاف دوره‌ آغازین که آدمی در طول تاریخ برای رفع نیازهای متعدد خود، خدایان متعددی را فرض گرفت، در دوره توحید، آدمی همه این نیازها را در خدایی واحد جمع کرده و به قیمت الوهیت بخشیدن به این تصویر بزرگ، خود از زبون و ذلیل ساخته است زیرا از این به بعد، این خدای واحد عینیت یافته است که جای آدمی می‌اندیشد و فعل او را مقدر می‌کند و اخلاقیاتی را برایش وضع می‌کند و اموراتش را تدبیر می‌کند.

نکته دوم اینکه مخالفت اصلی نیچه با ایده خدا معطوف به خدای ساری در اخلاق است. برهمن اساس مدعی است:

«مسیحیت، جریان همه امور را به دست خدا می‌داند؛ روزگار همه این‌ها به سرآمده و شعور و آگاهی در مقابل این‌ها می‌ایستد ... نگرش‌هایی که ما اروپائیان به آن‌ها و درعین حال به خدا اعلام کرده بودیم که دیگر نمی‌خواهیم آن‌ها را باور کنیم» (همان: ۴۴-۳۴۳).

هیدگر بر اساس این لحن نیچه مدعی است مراد نیچه از مرگ خدا، صرفاً خدای مسیحی است (ضیمران، ۱۳۸۶: ۲۷۷). از منظری دیگر، مراد از مرگ خدا، افول ایمان به حقایق متافیزیکی‌ای است که تاکنون در قالب ارزش‌های مسیحی و فرهنگ اروپایی، مفید واقع شده‌اند:

«بزرگترین واقعه از وقایع اخیر، مرگ خدا است. اینکه ایمان به خدای مسیحیت، توجیه خود را از دست داده است، از هم اکنون اولین سایه‌های خود را بر سر اروپا می‌گستراند» (نیچه، ۱۳۹۳: ب: ۳۰۹).

اما نکته سوم. این دو عبارت بحث‌انگیز را ملاحظه کنید:

«آیا داستان آن دیوانه را شنیده‌اید که با چراغ در روز روشن و در ملأعام به دنبال خدا بود و مدام فریاد می‌زد «خدا را می‌جویم! خدا را می‌جویم»... دیگری گفت آیا او کودکی گم کرده راه است؟ آیا او مسافر است یا مهاجرت کرده است؟ دیوانه در جمع پرید و به آن‌ها خیره، نگاه کرد؛ سپس فریاد زد: «من هم اینک به شما خواهم گفت خدا کجا رفته است؛ من و شما یعنی ما او را کشتیم ... کارد ما خون مقدس‌ترین و مقتدرترین چیزی را که دنیا تا همین امروز داشت ریخت» (همو، ۱۳۹۲: ج: ۱۹۳-۱۹۲)

«تو دیگر هرگز نماز نخواهی خواند، دیگر هرگز پرستش نخواهی کرد، دیگر هرگز به تکیه‌گاهی سرمدی تکیه نخواهی کرد» (همان: ۲۵۳).

به عقیده برخی، در این دو عبارت نیچه باور به خدا را منتفی دانسته است. اما چنین نیست. طبق این دو عبارت، نیچه همسو با کلیت اندیشه خویش، اعتقاد به تفاسیری که خود را نهایی‌ترین و ناب‌ترین تفسیر از خدای یکتا و اخلاق الهی می‌دانند، منتفی دانسته است. این سخن به معنای

منتفی بودن باور به خداوند نیست زیرا به عقیده وی، امکان باور به خدا همواره وجود دارد و چه بسا الوهیت در زمان‌های آینده خود را به صورت‌های دیگری آشکار کند:

«و چه تعداد خدایان جدیدی، همچنان امکان ظهور دارند! حتی خود من کسی هستم که معتقدم در او غریزه مذهبی، یعنی غریزه خداسازی به تصادف در زمان‌های ناممکن فعال می‌شود و هر بار الوهیت، چه دیگرگون و چه گونه‌گون، خود را بر من آشکار می‌سازد ... نباید تردید کنیم که انواع بسیاری از خدایان وجود دارند ... و اقتدار تخمین‌ناپذیر زرتشت را در این باب در نظر آوریم؛ زرتشت تا آنجا می‌رود که اعتراف کند «من تنها به خدایی باور دارم که رقصیدن بتواند» (همو، ۱۳۸۶: ۷۶۹-۷۶۸).

نکته چهارم اینکه نیچه خواهان جداسازی خدا از اخلاق است تا وسیله و ابزار گروه خاصی از انسان‌ها برای ماندگار کردن ارزش‌هایشان نشود. همچنین نیچه خواهان جداسازی انگاره خدا از تأثیر روابط انسانی بر همدیگر است:

«باور به جبروت‌ها و قدرت‌ها ناشی از وجدان است. پس آوای خداوند در سینه نیست که نهیب‌مان می‌زند بلکه صدای آدمیانی چند است» (همو، ۱۳۸۴ الف: ۶۴).

به عقیده نیچه، تصور خدایان در ذات خود نباید به فساد خیال آدمی منتهی شود. برای ساختن و پرداختن به خدایان، شیوه‌های والاتبارانه‌تری هست، آن‌گونه که یونانیان داشته‌اند زیرا آنان با به خدمت گرفتن خدایان، «وجدان بد» را از خود دور می‌کردند و از آزادی درونی لذت می‌بردند. دقیقاً ضد کاربردی که مسیحیت به خدای خویش داده است. به زعم وی، در یونان، خدایان کم و بیش در خدمت بشر بودند و آنگاه که آدمی دست به بدکاری می‌زد، خدایان در مقام علت بدی، به انسان خدمت کرده و او را کیفر نمی‌دادند بلکه خود، گناه را به گردن می‌گرفتند (یاسپرس، ۱۳۸۷: ۶۸۰). نیچه ذیل نکته چهارم، دو پیشنهاد ارائه داده است: وی خدایی که از انسان، نیایش طلب کند را نفی می‌کند زیرا نیایش نقطه مقابل خصایص ابرمرد است. به عقیده وی، نیایش کار کسانی است که فاقد تفکرند. در تفکر، زاینده‌گی و آفرینندگی نمایش داده می‌شود و در نیایش، نیازمندی و وابستگی روح بروز می‌کند. نیایش برای افرادی که قادر به فکر کردن نیستند و از علو روح بی‌خبرند ابداع شد (نیچه، ۱۳۹۲ ج: ۱۹۶). تذکر دیگر آنکه نباید خدایی که نهادهای انسانی را تصویب و تنفیذ

می‌کند را پذیرفت زیرا این کار باعث کاهش و حتی انکار شأن طبیعی این نهادها می‌شود(همو، ۱۳۹۲ الف: ۲۰۸).

نکته پنجم آنکه گفتن از «مرگ خدا» به معنای مخالفت با وجود فی‌نفسه خدا نیست. یاسپرس در این باره مدعی است:

«نیچه نمی‌گوید «خدایی نیست» نمی‌گوید «من به خدا ایمان ندارم» می‌گوید «خدا مرده است» او بر آن است که امری واقع از واقعیت عصر حاضر را بیان کند و هنگامی که با دیدی روشن‌بین به زمانه و سرشت خود می‌نگرد این واقعیت مهر تأیید می‌خورد» (یاسپرس، ۱۳۸۸: ۳۸۸)،

«همان نیچه‌ای که باید منکر خدا باشد آن جا که می‌گوید «در حقیقت تنها خدای اخلاقی انکار گشته است» در عین حال به خدا مجال ظهوری دوباره می‌دهد. [لذا] وقتی او از خدایان و امور الهی بیش از خدای واحد سخن می‌گوید قطعاً همه درها را به روی الوهیت نمی‌بندد» (همان: ۶۸۰).

نکته ششم آنکه برخلاف آنان که نگاه سوپژکتیو، طبیعت‌انگار و پراگماتیکی نیچه را به معنای مخالفت مطلق او با وجود خداوند تعبیر کرده‌اند، مجموع دیدگاه‌های این فیلسوف به خصوص تأکید بر جداسازی اخلاق از ایده‌ی خدا، گویای آن است که او به جایگاه و کارویژه دقیق این دو که همانا صیانت از فرد بشری و تاب‌آوری زندگی است، می‌اندیشید. به عقیده وی، این دو نقش صیانت‌گونه خود را از دست داده و برخلاف کارویژه خود عمل می‌کنند (عبدالکریمی، ۱۳۹۵: ۱۱۸). از آنجا که از تأویل‌ها و تفسیرها گریزی نیست، راه چاره آن است که کسی تأویل و باور خود را راستین نینگارد و برای آنچه اندیشیده عینیت قائل نشود چرا که بنیاد تمامی این تفسیرها بر صیانت از ذات است:

«آه ای برادران! این خدایی که من آفریده‌ام همچون همه خدایان، ساخته انسان است و جنون انسان» (نیچه، ۱۳۹۳ ب: ۴۲).

لذا نباید مدعی کشف آن‌ها شد چرا که همواره خواستی و یا حتی خستگی‌ای در پس هر تأویل، باور و دیده وجود دارد(همو، ۱۳۸۰: ۳۵۱). به همین خاطر است که نیچه خواهان جدایی اخلاق از

خدا و برعکس است؛ وقتی خدا به عنوان یک خواست در پس اخلاق پیش کشیده شود، اخلاق به جای اینکه وسیله و ابزار باشد معیار و ملاک می‌شود و نگرش خود به خدا را نهایی‌ترین و ناب‌ترین نگرش اعلام کرده و آن را تحمیل می‌کند و مانع ظهور خدایان دیگر می‌شود (همو، ۱۳۸۶: ۷۶۸).
اینکه یک تأویل و خواست حاکم شود خلاف طبیعت بشری است زیرا طبیعت آدمی مقتضی شوری است که خود را به صورت فرزندآوری و شدن نشان می‌دهد؛ تا آنجا که در دانایی هم خواست فرزندآوری نمایان است. دقیقاً همین خواست است که ما را از خدا و خدایان دور می‌کند (همو، ۱۳۹۳: ۱۰۰).

نکته ششم و پایانی آنکه نیچه مدعی است تنها یک جهان وجود دارد که دروغین، بی‌رحمانه، متناقض، افسونگر و بی‌معنا است. ما نیازمند دروغ هستیم تا این واقعیت و حقیقت را فتح کنیم تا زندگی کنیم (همو، ۱۳۹۲ الف: ۶۵۳). بر همین اساس نیچه با مابعدالطبیعه، مذهب، اخلاق و علم به عنوان اشکال گوناگون دروغی که به یاری آن‌ها آدمی می‌تواند به زندگی ایمان داشته باشند، یاد کرده است (همان). اینها تنها محصولات اراده انسان برای گریز از حقیقت و نفی حقیقت‌اند؛ انسان به وسیله همین‌ها از واقعیت تخطی می‌کند. این ناشی از توانایی هنری انسان است. عمیق‌ترین و والاترین انگیزه پنهانی پس پشت هر فضیلت، علم، تقوا و هنرمندی، بد فهمیدن وجود است. در این صورت عشق، اشتیاق و خدا همگی برای خود-فریبی است تا به زندگی ایمان آورد (همان: ۶۵۴-۶۵۳). چرا که وقتی انسان از طریق مابعدالطبیعه، مذهب، اخلاق و علم، خود را فریب می‌دهد و به زندگی ایمان می‌آورد، همچون هنرمند به وجد می‌آید و از خودش به عنوان صاحب قدرت لذت می‌برد. بنابراین تنها و تنها به وسیله هنر است که زندگی را برای خود ممکن می‌سازیم (همان: ۶۵۴).
اگرچه برای نیچه مابعدالطبیعه و هنر هر دو فریب‌اند اما در واقع این دو به یک شکل عمل نمی‌کنند. مابعدالطبیعه، فرد را از واقعیت جدا کرده و به دنیای دیگری قائل می‌شود و باعث یک نفی منفعل می‌شود در صورتی که هنر، واقعیت دروغین زندگی را پذیرفته و همواره در حال اراده کردن است تا ویران کند و بیافریند. از این رو با یک نفی فعال مواجه‌ایم (همان: ۶۵۵). بنابراین نمی‌توان با قاطعیت از مخالفت نیچه با وجود خداوند سخن گفت زیرا تمام هدف نیچه معطوف به اثبات آن است که همه باورها، مکاتب و ارزش‌های انسانی از چشم‌انداز خواست خود انسان و با هدف صیانت از خود پدید آمده‌اند. اگر چنین است، نباید باورها و عقاید را حقیقت‌هایی فی‌نفسه

لحاظ کرد تا راه برای ظهور تأویل‌ها و تبیین‌های گوناگون باز شود. حقیقت‌ها همواره آفریده می‌شوند (همان: ۴۳۶).

نتیجه

از آنجا که نیچه نگاهی پراگماتیستی به همه باورها، مکاتب و ارزش‌های انسانی دارد، خواهان کنارگذاشتن هیچ باور و عقیده‌ای بطور مطلق نیست بلکه مخالف الزام‌آور کردن باورها، تفاسیر، مکاتب و اخلاقیات با سازوکارهای قدرت معنوی و یا حتی اجتماعی و سیاسی است. به عقیده وی، اگر خدا را اخلاقی سازیم اخلاق فاسد می‌شود و به جای وسیله بودن، معیار و هدف می‌شود. نیچه بر این نکته تأکید دارد که چنین اقدامی در طول تاریخ همواره در راستای منافع گونه خاصی از افراد و کشش‌ها، نیازها و شرایط زیستی آن‌ها و به قیمت طرد دیگر افراد و کشش‌ها و نیازمندی‌ها و شرایط زیستی آن‌ها انجام شده است. به عقیده وی، قربانی شدن خدا نتیجه مسلم همین رویکرد است زیرا باور به تفسیر، تبیین و کاربرد یگانه از خدا، راه را بر دیگر تفسیرها، تبیین‌ها و جنبه‌های کاربردی باور به خدا می‌بندد. بر این اساس، اعلان «مرگ خدا» نتیجه اخلاقی ساختن خدا و قائل شدن به خدای یکتا و دروغین پنداشتن باور به خدایان دیگر است. نباید فراموش کرد که یک باور هر قدر هم که برای صیانت یک گونه ضروری باشد، باوری مطلق نیست و نباید به‌زای آن واقعیتی فی‌نفسه در نظر گرفت. آنچه بدان نیاز داریم، تمهید ایده‌هایی برای ظهور، حفظ و صیانت از گونه قدرتمندی از بشر به نام ابر-انسان است.

References

- Abdolkarimi, Bijan (2018) *The Nietzschean World*. Tehran: Culture Critique. (in Persian)
- Deleuze, Jill (2013) *Nietzsche and Philosophy*, Trans. Leila KuchakManesh, Tehran: Kharazmi. (in Persian)
- Heidegger (1979-1987) *Nietzsche*. Vols: 1-4, trans. David FarrelKrell, Harper & Row.
- Jaspers, Carl (2008) *Nietzsche, an Introduction to Understanding His Philosophy*, Trans, Siavash Jamadi, Tehran: Phoenix. (in Persian)
- Jaspers, Carl (2010) *Nietzsche and Christianity*, Trans. Ezatullah Fooladvand, Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)

- Nietzsche, Friedrich (2007) *Sunset of Idols*. Trans. Dariush Ashouri. Tehran: Agah Publications. (in Persian)
- Nietzsche, Friedrich (2011) *Beyond the Good and the Bad*. Trans. Dariush Ashouri. Tehran: Kharazmi (in Persian)
- Nietzsche, Friedrich (2012) *Sepideh Daman*. Trans. Ali Abdullahi. Tehran: Jami. (in Persian)
- Nietzsche, Friedrich. A. (2006) *Displaced and Its Shadow*, Trans. Abdullah. Tehran: Markaz Publishing. (in Persian)
- Nietzsche, Friedrich. A. (2014) *The Will of Power*, Trans. Majid Sharif, Tehran: Jami. (in Persian)
- Nietzsche, Friedrich. A. (2014) *The Wisdom of Shadan*. Trans. Jamal Al-Ahmad; Saeed Kamran, Hamed Fooladvand. Tehran: Jami. (in Persian)
- Nietzsche, Friedrich. B. (2005) *Very Human*. Trans. Saeed Firoozabadi, Tehran: Jami. (in Persian)
- Rosen, Stanley (2010) *The Mask of Enlightenment*. Trans. Dariush Nouri. Tehran: Markaz Publishing. (in Persian)
- Sedgwick, R. Peter (2009) *Nietzsche, The Key Concepts*, Routledge.
- Zamiran Mohammad (2007) *Nietzsche after Heidegger, Derrida and Deleuze*. Tehran: Hermes Publications. (in Persian)